

De onderbuik van onze beschaving

Germanen en Romeinen rond de Rijn en het jaar 0

Paul van der Lee
Probus 29 april 2025

Probus spreekbeurt, 29-4-'25

De onderbuik van onze beschaving Germanen en Romeinen rond de Rijn en het jaar 0

Paul van der Lee

(Plan Radix; www.planRadix.nl)

1. De Rijn

Mannen, broeders - Usipeten!

Zoals jullie van mij gewend zijn, ga ik het uitvoerig hebben over iets waar ik eigenlijk heel weinig verstand van heb. In ieder geval niet meer dan jullie. En zeker niet meer dan jullie samen.

Namelijk over de Romeinen en Germanen in onze streek rond het jaar 0.

Toen dwaalde het volk der Usipeten rond in onze blubberbende, die Rijndelta heet. Op zoek naar een gunstige toekomst in een onrustige wereld. Net als wij, nog altijd in diezelfde delta, in een nog altijd onrustige wereld.

Ik hoop daarom met mijn verhaal de innerlijke Usipeet in jullie aan te spreken.

Zij hebben – net als vele andere Germaanse stammen – zwaar geleden onder de Romeinen.

En wat hebben wij gedaan, zoals we hier zitten!? We hebben onze club nota bene naar een Romeinse germanenslachter genoemd.

Marcus Aurelius Probus.

Keizer **PROBUS** (276-282)

Eén van de vele topromeinen die zelf hierheen kwamen om Germania Magna te bedwingen.

2

2. Keizer Probus

Regeerde van 276 tot 282 na Christus. Hoe vreemd dat deze snoeshaan in al die jaren dat ik bij onze club mag horen, door niooit genoemd is!

Ik vermoed uit schaamte.

Probus geldt bij Wikipedia als: een capabele, en voor een Romeinse keizer niet al te wrede man.

Eretitel: Germanicus Maximus, voor zijn gevechten tegen de altijd weer optrekkende Germanen. Hij zou voor zijn erenaam zo'n 400.000 Germanen hebben afgeslacht.

(Om dan toch de geschiedenisboekjes in te gaan als 'niet al te wrede', geeft aan dat geschiedschrijving niet erg objectief is. Op het rechter plaatje zien we zelfs geheel ten onrechte een Nederlandse lofzang op hem).

Probus betekent 'eerlijk' of 'deugdzaam' in het latijn. Lijkt mij voor hem onverdiend. Maar wij kunnen die natuurlijk in de zak steken.)

"In het jaar 277 herstelde hij de Rijn grens", zegt Wiki.

Maar dat is flauwekul, want die Rijn grens was al 268 jaar eerder hersteld. In het jaar 9. En niet door een Romein, maar door een Germaan.

Niettemin heeft het gedoe rond die Rijn grens – Limes, in het Latijn – inderdaad lang geduurd. Zo'n 1000 jaar wel; tot en met Karel de Grote en de Noormannen aan toe.

En in 2022 heeft die Limes voor zijn Romeinse periode de status van Unesco erfgoed gekregen.

De episode rond het jaar nul is voor mij de onderbuik van onze streekbeschaving. Dus daar ga ik het over hebben.

Gaius Julius Caesar (100 – 44 vC),
Nederlandse reconstructie van zijn kop

Het oudst bewaard gebleven exemplaar
(± 825 nC) van *De Bello Gallico*
met troste conservator in A'dam

14

3. De Bello Gallico

Ik trap af met Gaius Julius Caesar. Wie heeft niet van hem gehoord? Aan hem zouden we makkelijk alle spreekbeurten van dit jaar kunnen wijden.

Voor mijn verhaal zijn vooral zijn verrichtingen in de jaren 55 tot 53 vC van belang.

Vanuit het toen al veroverde Zuid-Frankrijk begon hij in 58 vC de rest van Gallië te veroveren. Daar woonden toen zo'n 5 miljoen mensen. Men schat dat door zijn oorlogen ongeveer 1 miljoen van hen het loodje heeft gelegd en nog eens 1 miljoen is afgevoerd als slaaf.

Maar Caesar was een man van véle talenten. Eén daarvan was dat van schrijver.

Om zich te verantwoorden naar de senaat in Rome schreef hij beroemd geworden rapporten, verzameld onder de titel *Commentarii de bello gallico*; rapporten over de Gallische Oorlog.

Al op de eerste bladzij zegt hij dat Gallië uit drie delen bestaat en dat het meest noordelijk volk - de Belgen - het dapperst zijn, want die wonen naast de Germanen. En met hen als burens móet je wel leren vechten, want anders maken ze gehakt van je.

Waarmee hij twee dingen duidelijk maakt; namelijk dat hijzelf ook extreem dapper is, want hij neemt het op tegen de Belgen én de Germanen.

En voor ons heel belangrijk: hij gebruikt de naam 'Germanen'. Tot dan was daar nooit over geschreven. Caesar wordt dan ook wel de uitvinder van de Germaan genoemd. Maar hij nam die naam over van zijn lokale gidsen. In het Keltisch betekent 'gair' buurman en 'gairm' schreeuw; dus Germaan was zoiets als: 'luidruchtige buurman'. En in het Latijn betekent 'germen' 'verwant'. Dus bij Caesar sloten beide talen op elkaar aan voor de aanduiding van 'verwante, luidruchtige buurvölkeren'.

Waaronder – met de neus vooraan – de Usipeten.

Vervolgens beschrijft hij in zijn rapporten hoe hij meer dan 50 met name genoemde volkeren overwint en waarmee hij nog veel meer veldslagen levert. Het is eigenlijk om moe van te worden! Máár wat hij allemaal te melden heeft, is ook een goudmijn voor historici en antropologen.

Let op de vele dunne paarse lijntje; dat zijn de belangrijkste veldtochten van Caesar en zijn troepen. Het is goed te zien hoe hij systematisch heel Gallië plat walst en in een paar jaar zichzelf en zijn legionairs stinkend rijk maakt met de ene buit na de andere. Na het vervolgens onderdrukken van vele opstanden dwingt hij Gallië tot min of meer braaf belasting betalend achterland.

55 vC:

- Genocide Usipeten en Tencteren in de Betuwe (Cato: oorlogsmisdaad)
- Eerste keer Rijn overgestoken (en Kanaal), zonder confrontaties
- Eerste overtocht naar Britannia

Vrouwenschedel met gaatje in haar hoofd, van een Romeinse speer

Botresten van de genocide bij Maren-Kessel

4

4. Romeinen rond de Rijn

Het jaar 55 vC is daarbij voor de Rijnstreek een sleuteljaar.

Het volk der Usipeten was op drift geraakt onder druk van een groter volk. Na drie jaar zwerven waren ze via de Achterhoek, langs de noordkant van de Rijn bij de Noordzee aangekomen.

Daar aan de kust woonde een Gallisch volk aan beide zijden van de rivier.

Door een list wisten de Usipeten hún boten te bemachtigen en staken over naar de zuidkant. Dus landden ze in het Gallië dat Caesar inmiddels als van hem beschouwde.

Toen Caesar dat hoorde trok hij op met zijn leger om ze te verjagen. De Usipeten stuurden gezanten om uit te leggen dat zij er ook niets aan konden doen dat ze waren verjaagd. En als Caesar zo vriendelijk zou willen zijn hun een leefgebied aan te wijzen, dan zouden ze graag bevriend volk worden tot profijt van beide zijden.

Maar Caesar antwoordde dat Gallië vol was en zeker geen ruimte had voor slapjanussen die zichzelf niet konden verdedigen.

Hooguit mochten ze bij de Ubiërs gaan wonen – of die daar op zaten te wachten, vermeld het verhaal niet – want die hadden net zo goed last van die Sueben. En dan konden ze dus alsnog samen laten zien wat ze waard waren.

Maar dan valt een groepje Usipeetse heethoofden in een opwelling de Romeinse ruitery aan.

“Oeps! Foutje!”, denkt de Usipeetse leiding, en stuurt een delegatie naar Caesar om uit te leggen dat het een vergissing was. Maar die neemt de gezanten gevangen op beschuldiging van verraad en rukt op naar hun kamp met zo’n 40.000 man.

De Usipeten schrikken zich de pleuris en proberen hem te smeren.

Maar Caesar ruikt bloed en terwijl de Usipeten alle kanten uit vluchten, meest terug over de rivier, maken de Romeinen bijna iedereen af; krijgers, vrouwen, kinderen, grijsaards – zoals wij – , paarden, koeien, kippen.

De plek waar Maas en Waal samen komen kleurt rood en ligt vol lijken.

De slag staat dan ook te boek als de eerste - en waarschijnlijk ook grootste - genocide van de Lage Landen. Er zouden zo’n 60.000 Usipeten zijn afgemaakt.

Zelfs in de senaat van Rome gingen bij het lezen van het rapport de wenkbrauwen omhoog. Zo’n massaslachting was eigenlijk de Romeinse eer te na. En er werd een voorstel gedaan om Caesar aan te klagen wegens oorlogsmisdaden.

Maar het oude Romeinse trauma won: als je die barbaren niet kort hield, stonden in *no time* weer voor de deur van Rome zelf.

De Germanen bleven eng genoeg om niet echt in bescherming te nemen.

En gelukkig bleek de geclaimde, totale ondergang van de Usipeten ook overdreven, want later in de geschiedenis duiken ze nog een paar keer op als herstelde nagel aan de Romeinse doods-kist.

Romein

Galliër

Germaan

Jaarlijkse campagnes met massaslachtingen.

* verbazingwekkende organisatie: legioen afstanden, snelheid, infrastructuur.

* 1 Legioen 3500 (Caesar) – 6000 ongetrouwde mannen + 10% ruiters + 3000 hulptroepen o.a. medici

* Fourageren (logistiek!), jagen, jatten, kopen, aanvoeren, houtkap, kamperreinen

* Verkenningen, gidsen, diplomaten, gijzelaars, koeriers (Caesar zelf > 100 mijl per dag)

* ruim 10 kilometer colonne (zie hieronder schaalmodel)

5

5. Eerste echte brug

Een maand later al bouwt Caesar in tien dagen de eerste echte brug over de Rijn, 140 meter lang. Bij wat nu de stad Bonn is. En hij maakt enkele dagmarsen door Germaans gebied om al plunderend indruk te maken op de Germanen.

Maar de luidruchtige burens houden zich even muisstil en verstoppden zich in hun eeuwig ruisende wouden tot Caesar weer ophoepelt en de brug laat afbreken. Caesar noteert dat onderweg niemand hem heeft kunnen vertellen hoe groot het Hercynische Woud waarin hij terechtkwam, eigenlijk is.

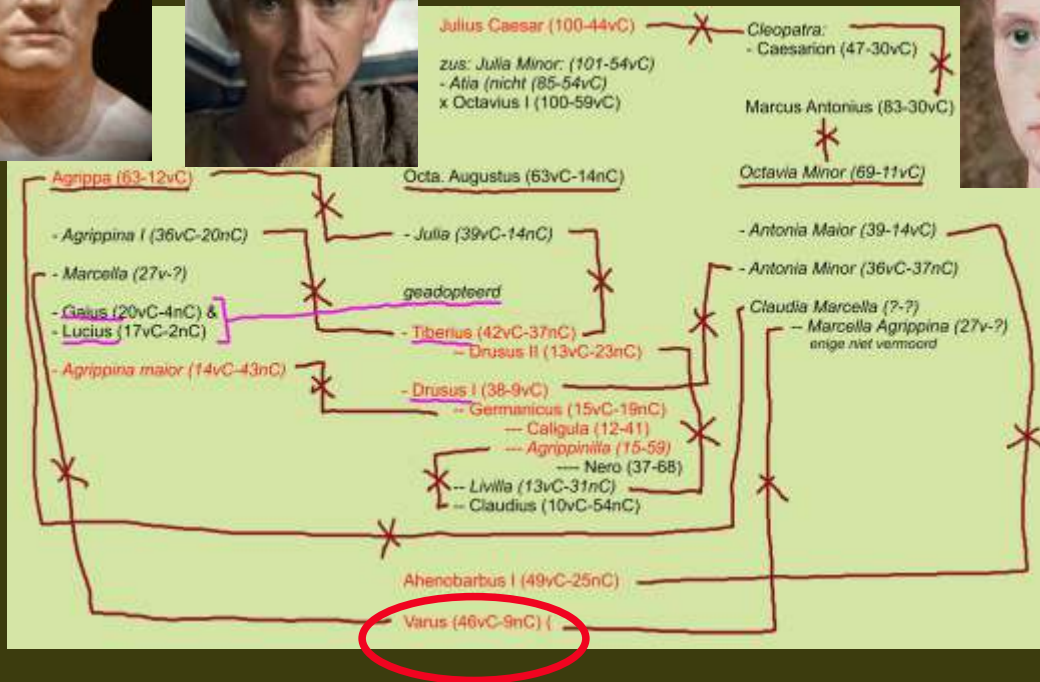
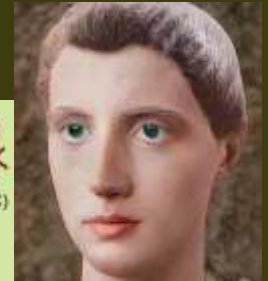
Daarbij is het overigens goed te weten, dat de Romeinen misschien niet overal welkom waren, maar dat de barbaarse burens onderling ook niet echt gezellig met elkaar omgingen.

6. Caesar exit

Toen Caesar in 50 vC order kreeg van de senaat om zijn legers in te leveren en naar Rome te komen om toch alsnog terecht te staan voor zijn oorlogsmisdaden, besloot hij om dan maar thuis een burgeroorlog te beginnen. Waardoor de Germanen weer even de tijd hadden om vooral elkaar lastig te vallen.

En Caesar was bruggenbouwer genoeg om voldoende collega-senatoren in het jaar 44 vC te verbinden om vermoord te worden. Ze mochten hem om de beurt steken, zodat de patholoog-anatoom uiteindelijk 23 sneeën kon noteren. Zelfs voor de taaie Caesar iets teveel...

7. Familiebedrijf

Na zijn dood ontstond er een hele hoop gedoe over zijn testament en opvolging. Zijn achterneef Octavius won de strijd, en werd wereldberoemd als keizer Augustus. Ook over hem kunnen we makkelijk een jaartje spreekbeurten vullen.

Essentie voor ons is nu dat onder hem de verovering van het vrije Germanië een familie-obsessie werd. In onze streken militaire campagnes houden, werd dé hoofdlijfhebberij van het keizerlijke familiebedrijf.

En dat zien we hier met al die dwarsverbanden. Hoofdpersonen zijn zijn boezemvriend en duizendpoot Agrippa, links van hem. En zijn zus Octavia, rechts van hem.

Alle rode namen zijn hier allemaal zélf aan onze kant van de Rijn aan de slag gegaan om de Germanen te onderwerpen.

Toen Augustus in 40 vC de zeggenschap over het West-Romeinse Rijk kreeg, ging hij zelf naar Gallië, samen met zijn grote vriend Agrippa, die hij er gouverneur maakte.

Die ging verder met het terugdringen van oprukkende Germanen, het schuiven met volkeren, Gallische opstanden onderdrukken, wegen aanleggen en vriendvolkeren strategische plekken geven. Zoals de Ubiërs, die zich op de veilige linker Rijnsoever mochten vestigen, bij het latere Keulen.

Ook kwamen in deze periode de Batavieren in de Rijndelta terecht.

8. Lollius

Minder bekende gouverneurs volgden Agrippa op. En zetten zijn werk voort.

Wat niet wil zeggen dat het allemaal pais en vree was. Zeker aan de grenzen bleef het onrustig.

In 17vC duiken bijvoorbeeld ineens de Usipeten weer op.

Samen met een paar andere stammen maakten ze de streken langs de Rijn onveilig.

Dat ze ondertussen wel degelijk wat hadden opgestoken van de Romeinen, bleek toen ze een stel Romeinse kooplieden onderweg aan het kruis sloegen. Een typisch gevalletje van Romeinse folklore.

En daardoor opgewarmd begonnen ze toch maar weer eens een plundertocht aan de zuidkant van de Rijn.

Toen ze de ruitery, die op hen afgestuurd was, op de vlucht wisten te jagen, botsten ze bij de achtervolging per ongeluk op de hoofdmacht van de gouverneur van dat moment, ene Marcus Lollius.

De confrontatie viel tot verbazing van beide partijen uit in het voordeel van de Germanen. Ze wisten zelfs de legioensadelaar buit te maken. Wat een grote schande was en in feite het legioen officieel ophief.

Maar de Romeinen bleken niet echt verzwakt en zinden op een tegenaanval. De Germanen voelden al nattigheid en smeerden hem naar hun kant van de rivier.

Toch was het blijkbaar toen al goed denkbaar dat de Romeinen ook rechts van de Rijn wraak kwamen nemen. Want om dat te voorkomen, sloten de Uspiten nederig een vredesverdrag en gaven daarbij de adelaar terug. En Lollius mocht weer onder ogen van Augustus komen.

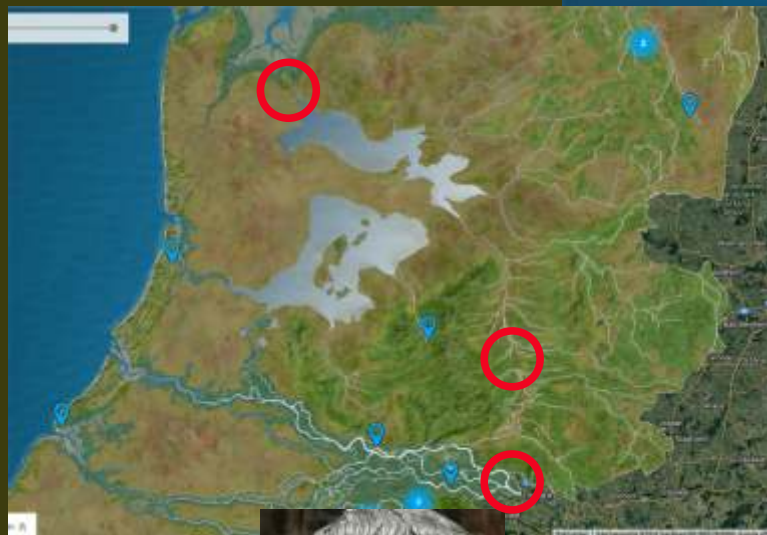
Romeinse weg in (Via Agrippa)

9. Smeden van de tang

Het leek dus met een sisser afgelopen. Maar Augustus voelde zich toch behoorlijk afgezeken en bedacht dat het nu maar eens echt afgelopen moest zijn met het gesodemieter van die Germanen.

Hij kwam weer zelf naar Gallië, samen met zijn geadopteerde zoon Tiberius en besteedde er drie jaar van zijn kostbare tijd aan, om hoogst persoonlijk voorbereidingen te treffen voor de definitieve verovering van Germania Magna. Hij ging energiek verder met het op uitgebreide schaal bouwen van vestingen langs de Nederrijn. Zoals Keulen – misschien al in 38 vC maar anders in 19 vC, net als Nijmegen en Xanten twee jaar later. En er zouden nog vele versterkingen volgen. Van daaruit moest dan het Germaanse achterland aangevallen gaan worden.

IJzertijd (800-12 vC)

Drusus (38-9 vC)

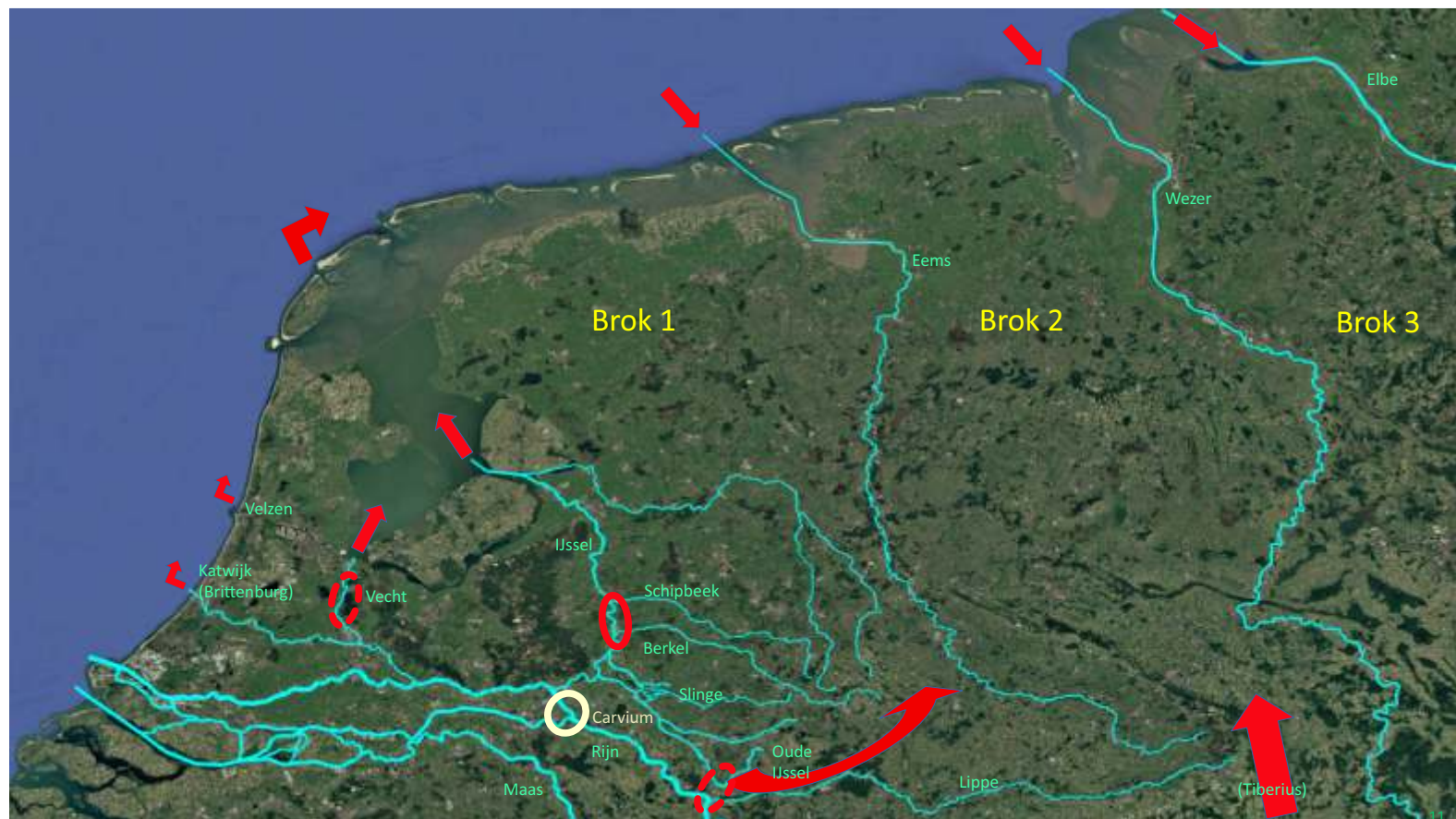

10. Goed getimed

Augustus maakte in 12 vC Drusus, de jongere broer van Tiberius, gouverneur. Hij had grootse plannen bij zich en die bleken bovendien goed getimed. Want zoals altijd was het landschap in beweging en de delta van de Rijn had zich steeds verder naar de Waddenzee geopend.

Deze kaartjes komen van de website Archeologieopdekaart.nl. De locatiepunten zijn archeologische vindplaatsen. Maar daar gaat het nu niet om. Het gaat om de rood omcirkelde punten. Links zien we de oude situatie, waarin je via de Rijn wel naar de Noordzee kunt, maar niet naar het noorden. De verbinding van de Berkel en Oude IJssel naar het noorden bestaat nog niet. Maar ook de doorgang van het Flevomeer naar de Waddenzee is nog problematisch.

Rechts zie we dat in 12 vC het Flevomeer veel opener is geworden. En in de rode cirkeltjes zien we de punten die Drusus aanpakte.

11. Grootse aanpak

Drusus had het ongerepte Germania grondig laten verkennen. Goed opgeleid en met het Romeinse gevoel voor de megalomane aanpak, zag hij de dingen groot.

Vermoedelijk beschikte hij over zo'n 7 legioenen, wat neerkomt op ongeveer 35.000 man. Waar dan nog duizenden mensen aan hulptroepen bijkwamen.

Door zowel over land als over zee naar het noorden toe te vechten, konden de wouden waarin de barbaren verstopt zaten, systematisch ingesloten, uitgekamd en onderworpen worden. De Ems, Wezer, en Elbe verdeelden Germanië als het ware in hapklare brokken, die in de gretige fantasie van Drusus voor het grijpen lagen.

Maar dan moest hij wel met boten naar het noorden kunnen. En dat waren er niet weinig: de Romeinse vloot zou uiteindelijk aangroeien tot zo'n 1000 stuks

De Friezen werden onder druk gezet om van advies te dienen en mee te helpen, want de Romeinen hadden in de Middellandse Zee wel zeeslagen geleverd, maar waren eigenlijk vooral landrotten. Het Friese advies luidde waarschijnlijk dat het beter was om inderdaad de binnendoor-route te volgen.

Maar voor de ambitieuze aanvalsplannen van Drusus, waarbij tienduizenden legionairs zonder zwemdiploma droog bij de Ems, Wezer en Elbe aan moesten zien te komen, waren wel voor het eerst in de geschiedenis van de Lage Landen grootschalige ingrepen in het landschap nodig.

Drusus verbond de Berkel met de IJssel door een kanaal naar de voorloper van de Schipbeek te graven, zodat zijn schepen vóór de Veluwe al rechtsaf konden.

En verderop werd vermoedelijk ook de Vecht gekanaliseerd.

Drusus (38-9vC)

- 12vC door aanhoudende onrust naar Germania gestuurd: Carvium! (In Rome Tiberius en Varus ondertussen samen consul)
- Omsingeling Hercinische Woud samen met Tiberius
- 9 vC valt van paard. Tiberius neemt (weer) over: is 7x naar Germania gekomen

Drususdam bij Carvium (Oud-Herwen), op de toenmalige splitsing van Rijn en Waal.

Grafsteen van Marcus Mallius.

12. Carvium

Dus niet voor een kleintje vervaard, sloeg Drusus met zijn soldaten, arbeiders, slaven en hulpvolkeren aan het graven en bouwen. Hij legde bij Herwen - in die tijd Carvium genoemd, hier maar 15 km vandaan! - een dam in de toenmalige splitsing van de Rijn en Waal, om voor een betere bevaarbaarheid het water meer naar de Rijn en zijn kanaal naar de IJssel te leiden.

Van ene Marcus Mallius is de grafsteen in de Bijland gevonden. Er staat een replica op de dijk langs de – toepasselijk genaamde – Batavierenweg. Leuk om eens te gaan kijken.

Op die steen staat dat hij 'bij de dam' is gestorven. Quod erat demonstrandum, oftewel: daar hebben we ons Romeinse bewijs!

Drususmonument ('Drususstein') in Mainz

Deltabewoners wijzen Romeinen de weg

Romeins tentenkamp

13. Drusus 'verover't' Germanië

Het jaar 12 vC geldt met de komst van Drusus voor historici als het begin van een nieuw tijdvak voor Nederland: de IJzertijd ging over in de Romeinse periode.

Boven en in de Rijn hadden de Friezen en Batavieren al een min of meer werkbare relatie met de Romeinen.

Vermoedelijk stuurde Drusus in 11vC voor de tweede keer een vloot op pad om de noordelijke kusten te bezetten. Hij stak zelf de Rijn over en begon maar weer eens met de onderwerping van de Usipeten. Dat was dan de 3^e keer.

En ook daarna waren ze er nog, maar hebben deels wel eieren voor hun geld gekozen, want de Romeinse geschiedschrijver Tacitus weet te melden dat er 700 Usipeetse krijgers ruim 80 jaar later als huurlingen meededen aan de Romeinse bezetting van Britannia.

Drusus wordt al snel beroemd als de legerleider die verder dan ooit in het land van de barbaren is doorgedrongen. In 9 vC weet hij zelfs de Elbe te bereiken over land.

Alle contacten onderweg roepen bij de diverse Germaanse volkeren veel reacties op.

Binnen de stamelites ontstaat verschil van inzicht, want sommigen willen in de openlijke tegenaanval, anderen voelen meer voor voortzetting van de guerillatactiek (die natuurlijk toen nog niet zo heette) en nog weer anderen zien het juist als een kans voor zichzelf om macht te verwerven met de Romeinen als steun in de rug.

De hardnekkige Germaanse neiging om vooral in elkaar vijanden te zien en liever elkaar naar de strot te vliegen dan gemeenschappelijk tegen de indringers op te treden, speelde de Romeinen daarbij aardig in de kaart.

Tiberius zou later zelfs concluderen: Hoe minder wij doen, hoe beter ze elkaar afmaken.

Geheimzinnig reuzin stopt Drusus aan de Elbe

Drusus breekt been

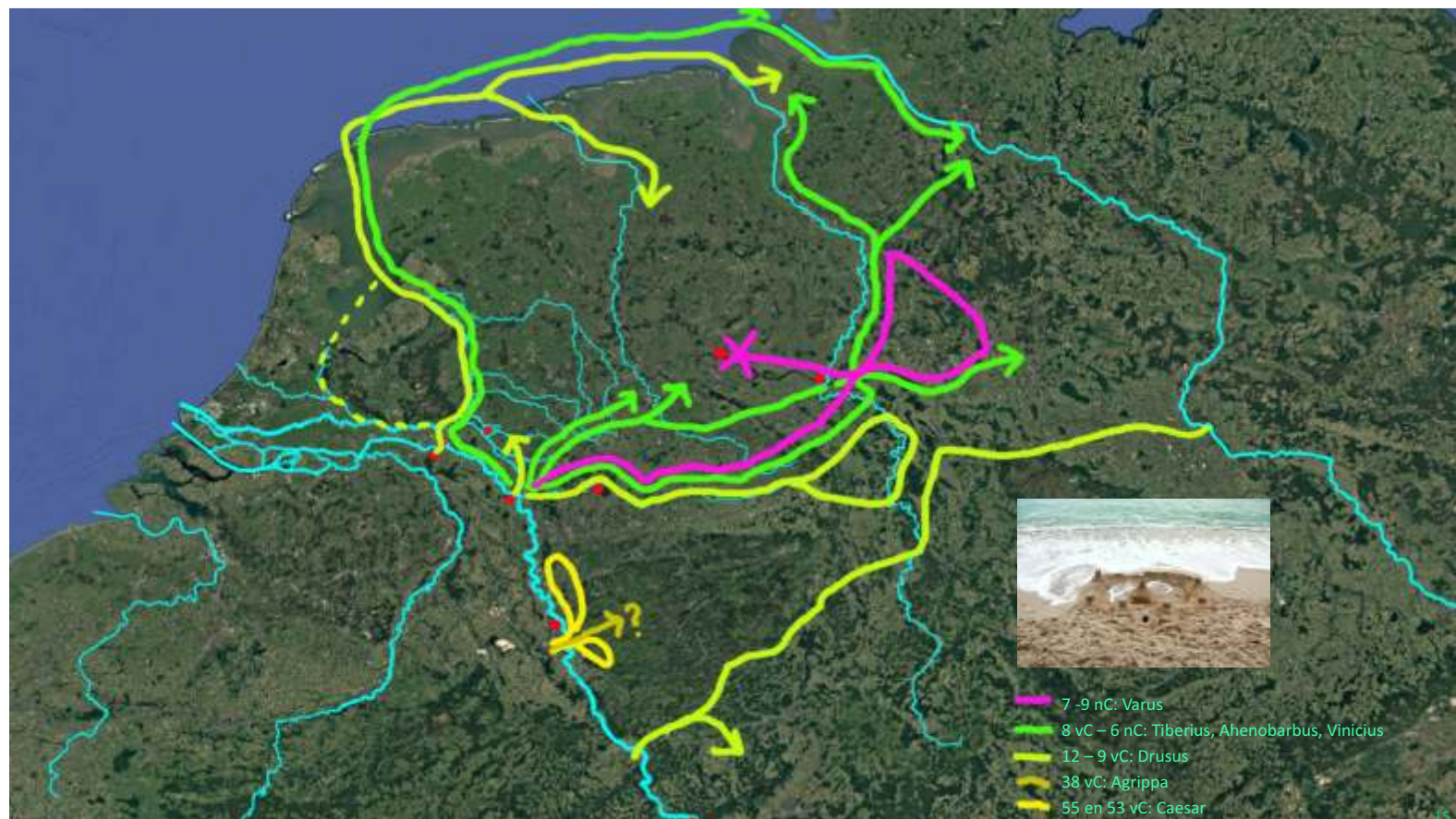
Broer Tiberius net op tijd om Drusus te zien sterven

14. Drusus' dood

Bij zijn aankomst aan de Elbe zou er een mysterieuze, imponerende vrouw zijn verschenen, die naar Drusus riep: “Waarheen wilt gij nog, gij onverzadigbare Drusus?! Nóg meer van de wereld zien, ligt niet in jouw lot besloten! Keer terug, want je daden en dagen zijn geteld!”

Drusus was duidelijk een flinke vent, maar Romeinen waren ook erg bijgelovig. Dus hij keerde om. En jawel, op de terugweg valt de grote Germanenbedwinger van zijn paard en breekt een onderbeen. Hoewel de Romeinse legerartsen veel ervaring hadden met allerlei vormen van militaire bedrijfsongelukken, overlijdt Drusus na een maand toch aan de complicaties.

Ondertussen waren er natuurlijk al bodes naar Rome geraced en Augustus stuurde Tiberius als de wiedeweerga naar de patiënt. De laatste 300 kilometer legt Tiberius verbazingwekkend genoeg af binnen een etmaal en is nog net op tijd om zijn broer te zien sterven. Wat aantoont dat de Romeinen inmiddels een heel netwerk aan tussenposten en kampen hadden ingericht, waar Tiberius dus steeds snel van paard kon wisselen. En wat ook aangeeft dat de keizerlijke familie weliswaar nogal verwend was, maar in geval van nood ook zeker hun goed getrainde mannetje konden staan.

15. Vele veldtochten

Het gaat te ver om alle Romeinse veldtochten hier te behandelen. Bij het maken van dit kaartje drong zich aan mij het beeld op van steeds weer een zandkasteel in de branding bouwen. En steeds opnieuw denken dat hij deze keer wel zal blijven staan. Dit overzicht gaat tot en met het jaar 9, toen de historische slag in het Teutoburgerwoud plaatsvond: het paarse kruisje in het midden. Ook wel de Varusslag genoemd, omdat daar gouverneur Varus verpletterend werd verslagen door het verraad van zijn Germaanse vertrouweling Arminius.

Publius Quinctilius Varus (46vC-9nC)

Herodes de Grote (73-4 vC)

Drie wijze koningen uit het Oosten

Oudste snipper van het Nieuwe Testament (80nC)

27

16

16. Bethlehem

Publius Quinctilius Varus werd in 7 na Christus gouverneur van Germanië. Maar hij had toen al een hele carrière achter zich als kontlikker en uitzuiger. Daarvoor gaan we even terug in de tijd.

Bijna 20 jaar eerder – in het sterfjaar van Drusus – had hij zich al voldoende in de kijker gespeeld om samen met Tiberius de toppositie in de Romeinse senaat te mogen bekleden: die van consul. Bovendien trouwden beide mannen een dochter van Agrippa en waren dus zwagers geworden.

Na zijn jaar consulaat ging Varus als gouverneur naar Syrië. Een tijdgenoot schreef: Varus vertrok naar het rijke Syrië als een arm man, maar keerde uit het arme Syrië terug als rijk man. Dat ‘arm’ zal relatief geweest zijn, want leden van de keizerlijke familie – zeker de mannen – waren per definitie niet arm. Om senator te kunnen worden moest je bijvoorbeeld al miljonair zijn.

Als gouverneur van Syrië was hij automatisch ook de bevelvoerder over buurland Judea. Daar zwaaide een vazalkoning de dagelijkse scepter. In die jaren was dat ene Herodus – een nog grotere kontlikker en uitzuiger dan Varus, maar als bonus was hij ook nog psychopaat.

Dus de mannen konden het uitstekend met elkaar vinden. Zoals dat bij wereldleiders nu eenmaal gaat.

In die dagen geschiedde het, dat een Joodse maagd op wonderlijke wijze zwanger was geworden. Zij baarde een jongetje, dat ze Jezus noemde.

Een paar dagen later kreeg Herodes drie wijze koningen uit het Oosten op bezoek. Die vroegen naar de nieuw geboren koning der Joden. Zij hadden namelijk een ster gezien die volgens oude geschriften daar het teken van was. En nu kwamen ze even langs om hem te aanbidden.

Of Herodes toevallig wist waar ze moesten zijn?

Dat wist hij niet, maar hij dacht wél: “Hóla! Er is hier al een koning. En dat ben ik toevallig wel zelf, ja!” Maar hij hield zich in en zei tegen de wijzen dat hij de plek niet wist. Maar dat het heel fijn zou zijn als de drie wijzen de christus zouden vinden. Want dan zou hij – Herodes dus – die nieuwe koning ook wel eens eventjes flink gaan vereren.

De drie koningen vonden de pasgeboren Jezus inderdaad, in het dorpje Bethlehem. \Maar ze werden in een droom gewaarschuwd niet naar de huichelende Herodes terug te gaan.

Dus de drie knepen er wijselijk van tussen.

17. Varus en de reden van de kindermoord

Ik citeer de Heilige Schrift: “Toen Herodes bemerkte, dat hij door de Wijzen was verschalkt, werd hij zeer toornig”. En oplossingsgericht als altijd, gaf hij opdracht tot een algehele kindermoord voor alle ventjes in Bethleem, jonger dan 2 jaar. Gelukkig had een engel de adoptievader van Jezus ondertussen al getipt, dat hij met vrouw en kind naar Egypte moest vluchten. Jezus ontsprong dus de dans. Niettemin noteerde de evangelist Matteüs dat er in Bethleem alsnog “luid geweend en geschrei” weerklonk.

De lokale bevolking had Herodes en zijn familie toch al niet zo hoog zitten, maar nu zakte de politieke stemming helemaal beneden het vriespunt. Toen hij vlak na de vruchteloze slachtpartij overleed, braken er dan ook onlusten uit rond de opvolging door zijn zonen. Het lukte deze broers niet om het land weer onder controle te krijgen en ze riepen de hulp in van de hoogste Romeinse baas in de buurt. Varus dus.

Met harde hand bracht hij Judea weer in het gareel, waarbij hij demonstratief 2.000 joden liet kruisigen. (Wat overigens nog meeviel, als je het vergelijkt met de 6.000 slaven die gekruisigd werden toen Spartacus verslagen was.)

Door deze actie mogen we er vanuit gaan dat Varus in Judea op de hoogte is gebracht van die recente kindermoord. Varus wist dus van het bestaan van ene Jezus Christus. En met dat benul al tussen de oren kwam hij naar Germanië. Terwijl Jezus nog maar een ventje van een jaar of tien was en nog niet eens serieus aan zijn carrière als verlosser was begonnen.

Varus, gespeeld door Gaetano Aronica in 'Barbaren' (Netflix)

Jezus, gespeeld door onbekende baby

18

18. Varus kent Jezus

Onze gouverneur Varus had dus al duizenden Joden laten kruisigen, vóordat Pontius Pilatus dik dertig jaar later de opdracht gaf tot de zoveelste, routinematige kruisiging. Die ene kruisiging van Jezus zou de status van de ultieme kruisiging krijgen. Zozeer zelfs dat van de vele duizenden Romeinse kruisigingen, juist die éne via al onze kerken nog steeds op ons netvlies staat.

Varus liep dus al tijdens de jeugd van Jezus zelf, **hier** in onze eigen modderige contreien rond met een bewuste notie van de geboorte van een verlosser uit Bethlehem.

700 jaar vóordat missionaris Willibrord de verspreiding van het christendom ten noorden van de Rijn überhaupt een beetje op gang zou brengen!

Dit – de constatering dat Varus dus de onbenoemde onderbuik van onze Romeins-Christelijke streekbeschaving is - was eigenlijk voor mij de aanleiding voor deze hele spreekbeurt!

Haltern, Römermuseum
(een bezoekje waard!)

Xanten/Vetera tegenwoordig
(ook bezoekje waard!)

Kampborreluurtje

19. Arminius (18vC-19/21nC)

Maar terug naar Germanië.

Het volk der Cherusken had een verdrag gesloten met de Romeinen. Hun centrum lag bij een doorwaadbare plaats door de Wezer; waar nu de stad Minden ligt. Een strategische plek die ook voor de Romeinen van belang was en waar zij vermoedelijk een zomerkamp hadden.

De bond werd bekrachtigd met de gijzelname van twee zoontjes van stamhoofd Sigimer. Een gebruikelijke aanpak in die tijd. De knaapjes gingen mee naar Rome om op gepaste wijze als edellieden te worden opgeleid. Dat lukte zo grondig, dat we alleen hun Romeinse namen weten: Arminius, die toen 14 jaar oud was, en Flavus, zijn jongere broertje.

De jongetjes kregen een elite-opleiding in de directe omgeving van de keizerlijke familie.

Dat was van groot belang voor de Romeinen.

Naar mate het Rijk groter werd, kwamen er ook steeds meer hulptroepen van bevriende volkeren bij. Germanen werden daarbij zeer gewaardeerd, want die waren flink uit de kluiten gewassen en lekker ongeremd in het gevecht. Bovendien konden ze goed paardrijden. Terwijl de Romeinen relatief weinig ridders hadden. Daardoor werd de Romeinse cavalerie steeds meer een afdeling die in de eerste plaats door Germanen geregeld werd.

De beide jongens bereiken de titels van Romeins ridder en Romeins burger.

Het lijkt erop dat Arminius als officier bij de Germaanse hulptroepen meedeed aan acties van Tiberius. En dat de waardering van Tiberius bijgedragen heeft aan het vertrouwen dat Varus in hem had, toen hijzelf Arminius en Flavus in dienst kreeg.

Varus had drie legioenen in Xanten en een neef van hem had er nog twee in Mainz.

Met zijn eigen drie trok Varus ook in het jaar 9 Germanië weer door.

Arminius wordt onthaald door de Cherusken

Arminius vertelt Thusnelda zijn plannen

Arminius schaakt Thusnelda

Papa Segestes is heel boos

20. Arminius wordt weer Germaan

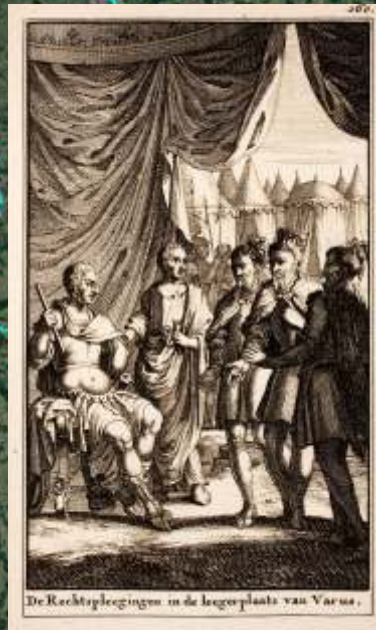
Het is niet helemaal duidelijk – of in ieder geval is het mij niet echt duidelijk geworden – in welke positie Arminius met Varus meekwam en naar zijn stam terugkeerde.

Er is een theorie die zegt dat zijn vader was overleden en hij als opvolger met twee petten op – een Germaanse en een Romeinse – er gelijk al leider werd.

Hoe dan ook wilde hij zich er graag weer thuis voelen, want hij ontvoerde er de dochter van collega stamleider Segestes om met haar te trouwen. Wat Segestes danig in het verkeerde keelgat schoot, want hij had haar al toegezegd aan een andere hoofdman. En stond dus voor joker.

Maar blijkbaar zag dochter Thusnelda die man niet erg zitten, want ze maakte weinig aanstalten terug te vluchten naar haar vader. En trouwde Arminius. Dus wie weet, kwam het idee wel van haarzelf.

In ieder geval kwam het nooit meer goed tussen de tortelduiven en de gekrenkte Segestes.

Uit: Tacitus, vertaald door P.C. Hooft
Rond 1620

Arminius op de site 'Badass of the week'
(Stoere gast van de week)

21. Varus zet kwaad bloed

Varus trok ondertussen rond in Germanië alsof hij het er allemaal al voor het zeggen had.

Terwijl Arminius ondertussen stiekem steeds meer begon te genieten van zijn status als Germaanse volksleider. Hij ging zich weer identificeren met zijn stam der Cherusken.

Wat overigens niet per se uitzonderlijk was: Romeins opgevoede barbaarse troonopvolgers werden wel vaker in positie gebracht om een legitieme brug te slaan tussen de oude stamtraditie en de nieuwe Romeinse overheersing.

En Arminius' functie als vertrouwde hoge officier van de hulptroepen bood hem blijkbaar genoeg bewegingsvrijheid om op eigen houtje contacten te leggen met zijn stamgenoten, zijn adellijke familieleden én de elite van andere stammen.

Varus geeft slotbanket voor een 'geslaagd' seizoen (let op de vloer)

Arminius tegen Segestes;
"Ben je nou helemaal van de pot gerukt?!"

Maar Varus laat zich de pis niet lauww maken

2
2

22. Het verraad

Ondertussen raakte Varus door vakkundig geslijm der Cherusken ervan overtuigd dat zij hem op handen droegen.

En dat vertrouwen ging erg ver.

Toen Varus op het eind van het campagneseizoen een banket hield, nodigde hij alle lokale leiders uit. Waaronder Arminius én zijn schoonvader Segestes.

Wat door het conflict over Thusnelda niet veel gezelligheid beloofde.

En jawel: tot verbijstering van Arminius en de anderen begon Segestes plotseling tegen Varus te beweren dat zijn schoonzoon Arminius een verrader was en snode plannen smeedde.

Helaas zijn er geen plaatjes van het smoel dat Arminius toen getrokken moet hebben. Maar hij zette vast en zeker een fabuleuze pokerface op. En zal iets gezegd hebben als: "Maar schoonpa, wat krijgen we nou?! Ben je nou helemaal van de pot gerukt?!"

Daar werd vermoedelijk om gelachen, ook door Varus. Segestes voelde zich in zijn hemd gezet. En hij stelde Varus voor om niet alleen Arminius te arresteren, maar ook hemzelf en alle andere mee-etende leiders.

Dan waren de Germanen hun aanvoeders kwijt en kon Varus op zijn gemak uitzoeken wie hier de echte verrader was.

Maar dat viel natuurlijk niet zo lekker bij die andere leiders.

En het was een belediging voor Varus dat Segestes zomaar zijn oordeelsvermogen in twijfel trok en hem eigenlijk voor onnozelaar hield.

Bovendien kende hij natuurlijk de bloedhekel die Segestes aan zijn schoonzoon had.

Dus hij beval Segestes verder zijn rare waffel te houden.

Arminius zal in stilte de hele godenhandel van Romeinen én Germanen op zijn blote knietjes bedankt hebben voor de goede afloop. En hij ging ongestoord verder met zijn verraderlijke voorbereidingen.

23

23. De Varusslag

Varus liet het zomerkamp inpakken.

Daardoor kwam een immense colonne op gang van karren, helpers, vrouwen, kinderen, vee en natuurlijk de ruim 20.000 legionairs en duizenden barbaarse hulptroepen. Een colonne van meer dan 10 kilometer lang.

Arminius had Varus vlak voor het vertrek gemeld dat er oostelijk van de route een opstandje gaande was, dat onderweg misschien wel even onderdrukt kon worden door simpel een omweggetje te nemen.

De waarschuwing van Segestes alweer vergeten, besloot Varus het plan van Arminius te volgen en sloeg een smallere en moeilijker te verdedigen route in.

Daar had Arminius de door hem opgetrommelde Germanen in de bossen verstopt.

Toen de colonne door het smalle pad steeds verder uit elkaar viel – en dus steeds kwetsbaarder werd, vielen de Germanen aan. In een slachtpartij die dagen duurde, maakten ze bijna iedereen af.

De drie legioenen gingen ten onder, compleet met hun eretekens. Het bloedbad was gigantisch. Dol van moordzucht begonnen de Germanen zelfs de gewonden en doden nog verder te verminken. En uiteraard te beroven.

Varus stort zich in zijn zwaard.

Koning Marbod houdt zijn hoofd koel.

Augustus is niet blij.

24. De nederlaag

Verloren en vernederd, zette Varus zijn zwaard met het handvat op de grond en met de punt naar boven. En liet zich er voorover bovenop vallen. Dood!

Een tijdgenoot schreef dat hij daarmee de familietraditie voortzette. Ook zijn vader en zelfs zijn opa waren in eerdere nederlagen net zo aan hun eind gekomen.

Het was de Romeinse manier om aan de schande van gevangenschap en slavernij te ontkomen. Ook vele andere officieren pleegden zelfmoord.

Om schending van Varus' lichaam te voorkomen en omdat er geen tijd was om het lijk te begraven, probeerde een stel soldaten het snel nog te cremen.

Maar de Germanen maakten zich meester van het half verbrande lijk en sneden het hoofd eraf.

Toen ze dat trots aan Arminius lieten zien, moesten ze het hoofd in een zak doen en naar Marbod brengen, de koning van de Marcomannen. Als boodschap van: kijk, we hebben hier flink gewonnen, dus als je slim bent sluit je je nu bij ons aan.

Maar Marbod leek dat helemaal niet slim en stuurde het hoofd door naar Rome.

Daar was het bericht van de ongekende nederlaag al aangekomen.

Nu hoefde Augustus niet meer te twijfelen. De aanstelling van gouverneur Varus bleek een misser van catastrofale omvang te zijn geweest.

Varus' hoofd wordt toch maar bijgezet in Rome
(plaatje: ander hoofd, zelfde principe)

Beeld van YouTube: op internet wordt nog steeds druk gediscussieerd over de schuld van Varus.

25. Paniek in Rome

En zelfs de tot God verklaarde Augustus raakte in paniek.

Hij gaf opdracht de stad te versterken, in de overtuiging dat de gek geworden Germanen in *no time* voor de deur konden staan. Hij liet de Germanen uit zijn lijfwacht verwijderen. Hij schoor zich niet meer, dwaalde slapeloos door zijn paleis en begon met zijn hoofd tegen de muur te bonken, uitroepend: "Várus, geef me mijn legioenen terug!".

Maar de Germanen kwamen niet. Asprenas, de neef van Varus, was met zijn twee legioenen als de wiedeweerga uit Mainz naar het noorden gespart om daar een eventuele Rijnoversteek te stoppen.

Daarmee maakte hij een hele goede beurt. En Varus' hoofd werd ondanks alle schande door Augustus toch in het familiegraf bijgezet. En op internet wordt tot op heden de balans opgemaakt van de schuld van Varus. Rechts zien we een voorbeeld van een site, die daar nog steeds druk mee is.

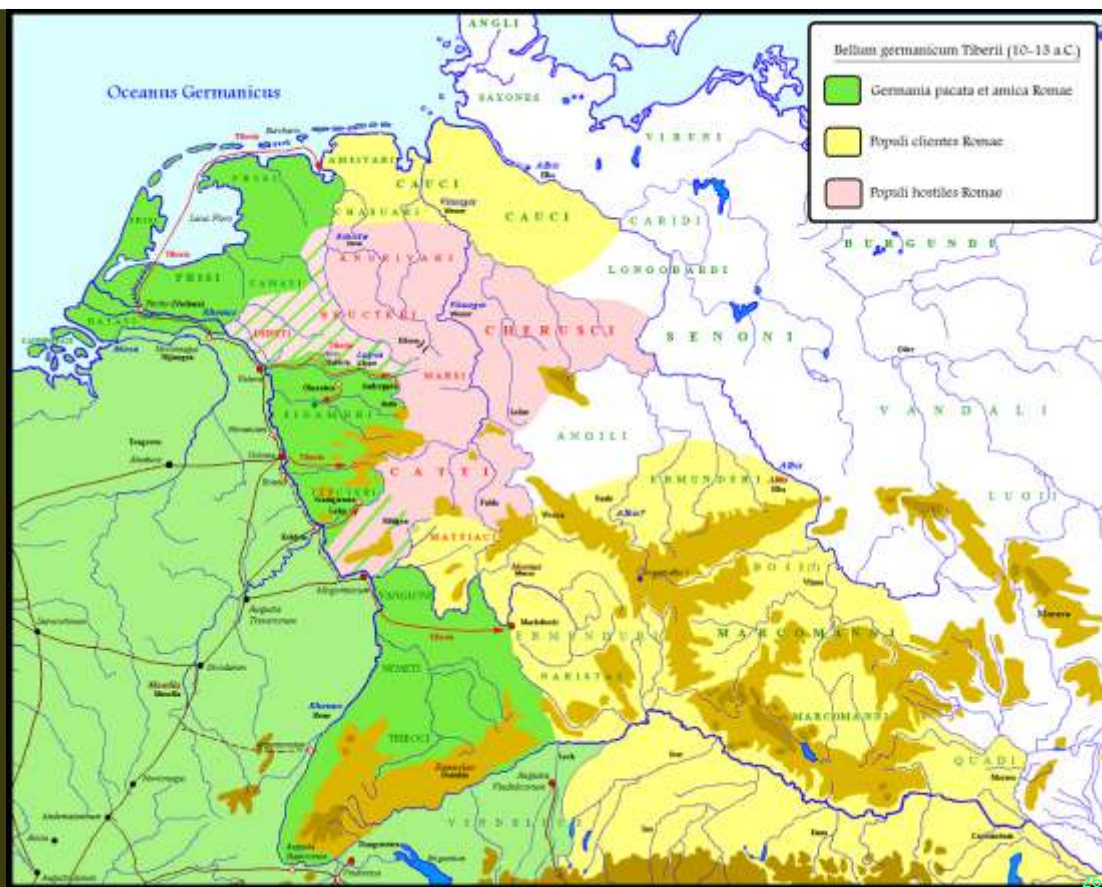
Maar het was vooral de steeds weer terugkerende onenigheid onder de Germanen zelf, die er voor zorgden dat zij nu niet doorpakten.

Tiberius

Germanicus

26. Na de Varusslag

Voor de zoveelste keer werd kroonprins Tiberius van stal gehaald om de situatie te redden. Zodra het seizoen het toeliet, trok hij in het volgende jaar (het jaar 10 dus) naar de grensstreek om daar eventuele oprukplannen van Arminius de kop in te drukken.

En om te zien én te leren hoe je die Germaanse varkens wast, nam Tiberius zijn neef mee: de door hem geadopteerde Germanicus; zoon van zijn gestorven broer Drusus.

Samen houden Tiberius en Germanicus in de jaren 11 en 12 meerdere wraaktochten. Op de kaart zien we in roze de harde kern van het verzet. Waar de Usipeten in de Achterhoek nog steeds moeizaam standhouden in het gestreepte gebied. Daarboven zien we een vroege vermelding van de Camavi; het is een Italiaans kaartje, hier heten ze de Chamaven. Een volk dat hier dus als Romeinenvrienden is ingetekend. En later nog wat zou afzakken ten koste van die arme Usipeten. Hun naam bleef tot in de tijd van Karel de Grote hangen, wanneer er een graafschap Chamavenland – dat wil zeggen Hamaland – in de geschiedschrijving opduikt. Maar dat is weer een heel ander verhaal.

Augustus sterft na 41 jaar regeren. Tiberius volgt hem op. Hij is dan 55 jaar oud.

Germanicus, 29 jaar, temt de muiterij bij de dood van Augustus door met zelfmoord te dreigen en loonsverhoging uit eigen zak te betalen.

27. Germanicus

In het jaar 14 overleed de grote Augustus, na ruim 40 jaar aan de macht te zijn geweest. Een uitzonderlijke prestatie, en dan ook nog niet eens vermoord worden.

Tiberius volgde hem op. Die is dan al 55 jaar oud, heeft zijn hele leven overal in het rijk gevochten en het is maar de vraag hoeveel zin hij er nog in had nu het epicentrum van een rijk met meer dan 50 miljoen inwoners te worden.

In ieder geval hadden grote veroveringen zijn interesse niet meer.

Ondertussen was Germanicus tot opperbevelhebber voor Germanië bevorderd.

En hij kon gelijk tonen wat hij waard was. Want in zijn legers braken heftige muiterijen uit bij het horen van de dood van Augustus. Ze waren bang dat toezeggingen voor loon en pensioen nu niet door zouden gaan. De gemoederen lopen hoog op en Germanicus bewijst dat hij in tijden van crisis zijn mannetje staat. Hij brult zijn mannen toe dat ze zich zo eerloos gedragen dat hij liever zelfmoord zou plegen dan zo'n trouweloze bende nog verder te leiden. Op het plaatje zien we dat daarop verdeeld wordt gereageerd. De soldaat links weerhoudt hem ervan zichzelf neer te steken. De soldaat rechts biedt hem echter zijn eigen, grotere zwaard aan. Dat hij voor de effectiviteit net nog even extra heeft geslepen.

Uiteindelijk biedt Germanicus aan een deel van de looneisen uit zijn eigen – overigens extreem goed gevulde – zak te betalen. En de rust keert weer.

Segestes (op de rug) overhandigt zijn zwangere dochter Thusnelda aan Germanicus (links met hanekam)

Germanicus vindt het slagveld van Varus terug (let nogmaas op de vloer)

28. Het slagveld van Varus teruggevonden

Ondertussen rommelde het weer eens geducht onder de Germanen zelf.

In het jaar 15 had Segestes zijn dochter Thusnelda, de vrouw van Arminius dus – die in verwachting was - ontvoerd en meegesleept naar een van zijn vestingen.

Bendes uit het kamp van Arminius waren vervolgens die vesting gaan belegeren.

Segestes riep Germanicus te hulp. Die ontzette Segestes. Waarop de zorgzame vader zijn dochter overdeed aan Germanicus, compleet met ongeboren vrucht.

Waarna Thusnelda gevankelijk werd afgevoerd naar Rome.

Laten we het zo zeggen: Arminius werd daar niet blij van. Hij lokte de Romeinen van Germanicus in een val, waar ze maar met grote moeite uit wisten te ontkomen.

De boel stond voor de zoveelste keer op scherp in Germanië.

Toch was het – ondanks alle conflicten - een succesvol jaar voor de Romeinen. Onderweg terug hadden ze het terrein van de veldslag gevonden waar Varus zijn eigen leven en dat van zijn drie legioenen had verloren.

Overall lagen nog ontbindende lijkresten. Die werden begraven en er kwam een herdenkingsmonument. Van groot symbolisch belang was daarbij vooral het terugvinden van de adelaar van het 19^e legioen.

Toen de legers terug waren in hun winterkamp, leefde daarom – ondanks alle weerstand - toch het gevoel dat Germanicus in het jaar 15 op het punt terug was, waar Tiberius in het jaar 6 was gebleven - vóordat Varus er een puinzooi van maakte.

Romeinse vloot op de Waddenzee

Arminius en zijn broer Flavus bekvechten aan de Weser 29

29. De laatste slagen: Idistaviso (bij Minden) en de Angrivarisch wal

Maar dan hadden ze toch buiten de waard gerekend.

Uiteraard was het afvoeren van Thusnelda de ideale zet om Arminius door het dolle heen te krijgen. Hij verzamelde in het verse seizoen van het jaar 16 opnieuw een groot leger. Want het wegvoeren van Thusnelda – plus een aantal van haar hofdames – was zelfs menig gematigde Germaan toch al te bar.

En dat terwijl Germanicus dacht dat hij er bijna was. Dat hij nog één keer alles uit de kast moest halen om Germanië definitief op de knieën te krijgen.

Nogmaals nam Germanicus de boot. Of beter gezegd: veel boten. Hij laat er zo'n 1.000 bouwen, in verschillende modellen, en vaart – na eerst nog twee nietsvermoedende stammen als opwarmertje te hebben afgeslacht – wederom naar de monding van de Eems. Vervolgens over land bereiken ze de Weser bij Minden, waar Arminius woont en al aan de overkant staat te wachten.

Flavus is in dienst van de Romeinen meegekomen. Als de beide broers elkaar aan weerszijden van de rivier zien, beginnen ze zó te bekvechten dat de geschiedschrijver Tacitus het is zijn geschriften heeft opgenomen (Misschien is er straks nog tijd om dat voor te lezen.)

30. Germanicus vs Arminius 16nC

De slag bij Idistaviso breekt los en is heftig. Het moet de ultieme Romeinse wraakactie worden.

De Germanen worden teruggedrongen. Arminius raakt gewond en smeert zijn gezicht in met het bloed om onherkenbaar te worden. Maar Chaukische krijgers, die eigenlijk als hulptroepen van de Romeinen dienen, herkennen toch de beroemde Germaan en laten hem ontsnappen.

De meerderheid van de Germaanse krijgers heeft minder mazzel. Ze vluchten alle kanten op, waarbij velen worden gedood, of verdrinken in de rivier.

Tacitus schrijft zelfs dat degenen die in bomen waren geklommen, daar door Romeinse boogschutters weer uit geschoten werden.

De Germanen leiden dus een zware nederlaag. Maar de grote leiders zijn ontsnapt. En als de overlevenden hergroeperen bij de Elbe zit er nog genoeg fut in, om wraak te willen nemen. Daarvoor betrekken ze positie bij een lange aarden wal die door de stam van de Angrivariërs was opgeworpen.

Maar de Germanen delven weer het onderspit tegen de 8 Romeinse legioenen.

Weer worden er duizenden afgeslacht en de rest vlucht terug naar hun heilige woud.

Germanicus is er nu helemaal van overtuigd dat hij heer en meester is over Germanië.

Maar tot zijn verbijstering krijgt hij een brief van Tiberius met het bevel terug te komen naar Rome en de militaire acties aan de overkant van de Rijn te staken.

Hij schrijft woedend terug dat dat juist nu doodzonde is! Dan zou alle moeite voor niets zijn geweest. Maar Tiberius houdt voet bij stuk. Het is mooi geweest. Germanië kan eeuwig doorgaan met guerilla-tegenstand in die eindeloze wouden van ze.

Steeds weer met gigantische vloten en vele legioenen daar tegenin gaan, is veel te duur geworden. Terwijl die barbaren te arm en eigenwijs zijn om dat ooit nog met belastingen goed te gaan maken.

Balend als een stier gaat Germanicus terug naar Rome.

31

31. Triomftocht

Daar mocht hij als goedmakertje een gigantische triomftocht houden. In ieder geval had hij wel heel veel mee naar huis gesleept. Goud, sieraden, hele massa's nieuwe slaven en vernederde Germaanse notabelen trekken aan het verlekkeerde Romeinse volk voorbij. Hoogtepunt is de vrouw van de ergste Germaan ooit; Thusnelda, met haar inmiddels alweer 3 jarige zoontje Thumelicus. Het volk geniet en huivert, terwijl Segestes op de eretribune vlakbij keizer Tiberius mag meemaken hoe de wraak op zijn dochter en schoonzoon compleet is. Hij lijkt wat beschaamd naar de intens verveelde keizer te kijken. Op de achtergrond zien we Germanicus dreigend aankomen. [aanwijzen]

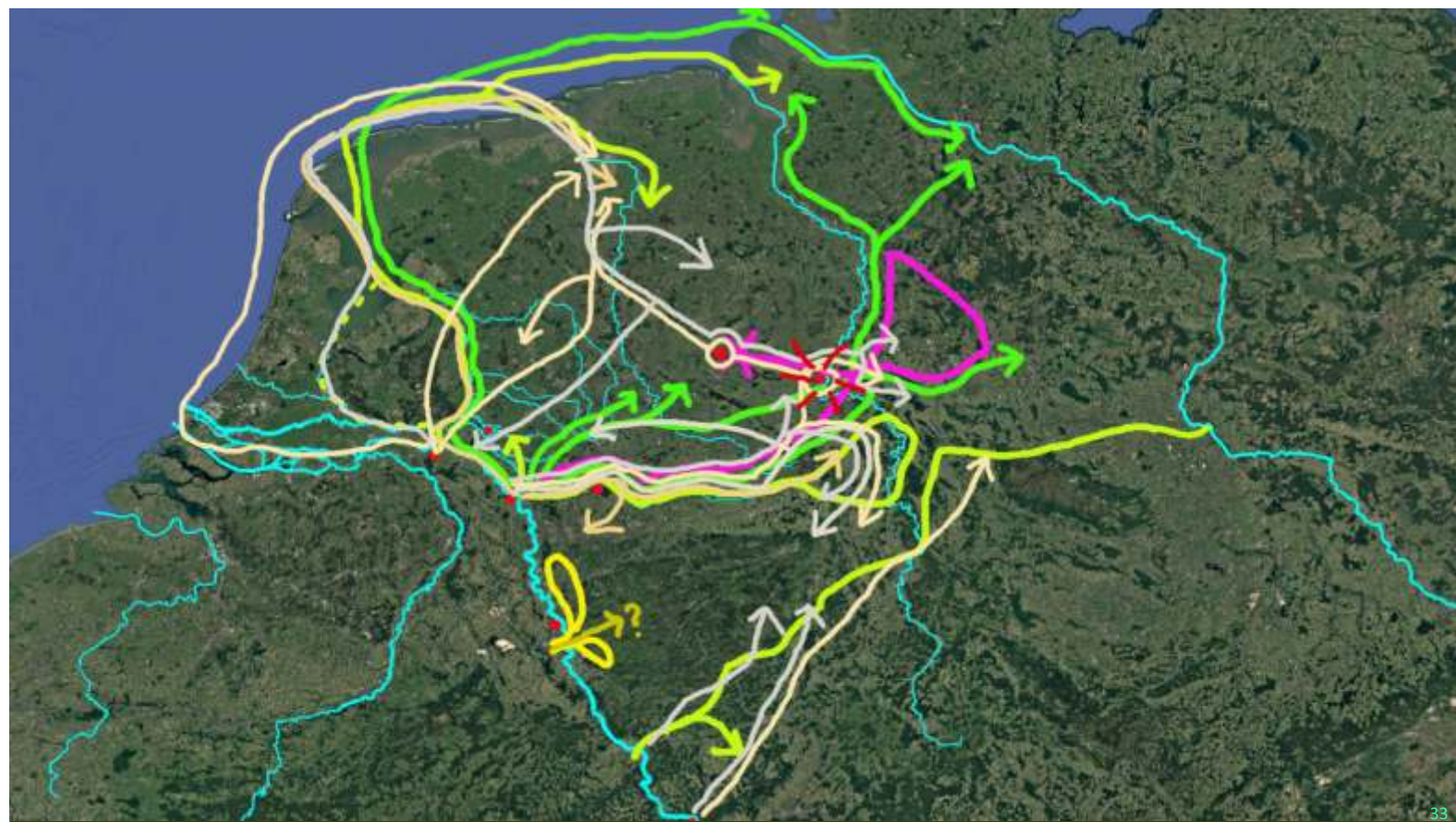
Arminius heeft zijn zoon nooit gezien. En ook zijn vrouw ziet hij nooit meer terug.

32

32. Veldtochten na 9

Hier een kaartje van de campagnes van Tiberius en Gemanicus ná Varus. De hernieuwde omsingelingen geven duidelijk te zien hoe de Romeinen niet alleen wraak wilden nemen, maar ook hoe ze hernieuwd de Germanen in de tang wilden krijgen. En dus ook waar Arminius en zijn stammenverbond al die jaren verzet tegen heeft geplaagd.

33. Alle veldtochten tot met 16

Als we dan ook de eerdere campagnes er weer even bijhalen, dan kunnen we gerust stellen dat de Romeinen hun uiterste best hebben gedaan. En ook dat ze de boel niet hebben laten opknappen door een paar onbeduidende onderknuppels, maar dat ze hun meest chique aanvoerders onze kant op hebben gestuurd.

Het mag dus gerust een prestatie van formaat heten hoe de Germanen ondanks al hun onderlinge conflicten decennia lang de Romeinen hebben weerstaan.

De oppermachtige keizerlijke familie was uiteindelijk murw gestreden en gaf de pijp aan Martinus.

Arminius vermoord, 18vC - 19nC

Germanicus vergiftigd(?), 15vC – 19nC

Karel de Grote, 768-814; 'Romanorum Imperator' (?)

34. Dood van Arminius en Germanicus

Maar nu de Romeinen weg zijn, gebeurt er precies wat Tiberius voorspeld had. De al jaren broeiende strijd tussen de Cherusken van Arminius en de Marcomannen van Marbod laait op. Marbod trekt aan het kortste eind. Hij vraagt alweer hulp aan Tiberius. Maar die weigert net zo hardnekkig.

Sterker nog, hij promoveert Germanicus weg naar een andere uithoek van het Rijk. Waar de beroemde Romein onder onduidelijke omstandigheden overlijdt. Volgens kwade tongen vergiftigd in opdracht van zijn oom, pleegvader en keizer Tiberius.

Maar dat is geen goed nieuws meer voor zijn aartsvijand Arminius.

Want in hetzelfde jaar 19 wordt ook Arminius onder onduidelijke omstandigheden door leden van zijn eigen familie vermoord. Waarmee hij tot in zijn noodlot de evenknie van Germanicus bleef.

De situatie in Germanië zou daarna grofweg blijven zoals hij was.

De Rijn bleef de zwaarbewaakte grens van het Romeinse rijk.

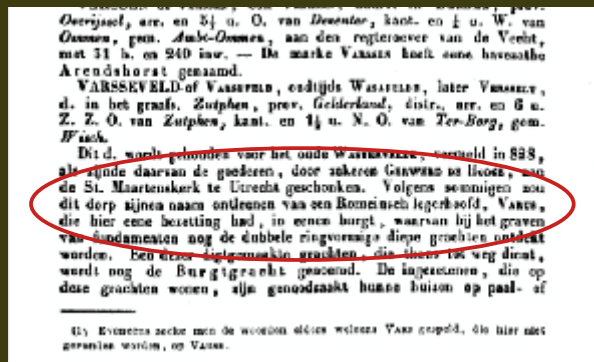
Waarlangs de Germanen gewoon bleven doorgaan met trekken en duwen om te zien hoever ze konden komen. Waartegen keizers als onze eigenste Probus af en toe weer even flink tegengas moesten geven. En waartegen uiteindelijk geen kruid gewassen bleek; doordrukkende volkeren zouden niet alleen de grens over blijven steken, maar zelfs steeds vaker legerleiders voor Rome leveren. Zodat het uiteindelijk steeds onduidelijker werd of de nieuwe keizer nou een barbaar of een Romein was.

Uiteindelijk – ruim 750 jaar later – zouden de Frankische Germanen de rollen voor onze streken helemaal omdraaien. Wat de Romeinen niet voor elkaar kregen, lukte hun Keizer Karel de Grote wel. Hij veroverde Germania Magna op zijn collega-germanen: de Saksen. En voelde zich daarbij nog steeds een Romeins keizer, zoals we aan dit plaatje kunnen zien. Rom. Imp: Romanorum Imperator; opperbevelhebber van de Romeinen.

Maar hoe dat zit, dat is weer een heel ander verhaal.

± 1517: Maarten Luther verzint de naam Hermann (Heerman = Legerman) voor Arminius.

1848: Aardrijkskundig Woordenboek deel 11, A. van der Aa (Zou teruggaan op Van Heussen, 1725; niet gevonden.)

1875, Hermannsdenkmal, Detmold (D)
1897, Herman the German, New Ulm (USA)

35. Helden

De helden zijn dood, dus tot besluit de legendevorming!

De grote kerkhervomer en linguïst Maarten Luther schreef rond 1500 dat Arminius het verdiende zijn Duitse jongensnaam terug te krijgen en doopte hem om tot Hermann. Wat staat voor Heerman, en 'heer' betekent leger in het Duits. Dus 'legerman'. Sommige latere taalkundigen vonden dat etymologisch weinig verantwoord en herleidden uit de naam Arminius dat hij vermoedelijk door zijn Germaanse stamgenoten 'Ari' werd genoemd.

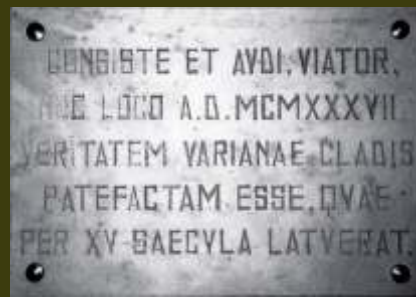
Maar 'Hermann' bleef beter plakken. En maakte naam door het beroemde standbeeld bij Detmold. Dat na 40 jaar ploeteren in 1875 door de verse keizer Willem I werd onthuld. De Teutoonse kolos was toentertijd met zijn ruim 53 meter het hoogste standbeeld van de westerse wereld. En dat is het voor Duitsland tot op heden nog steeds. In 1897 kreeg Hermann ook in de VS zo'n monument. Van nostalgische Duitse emigranten, verenigd in de Orde van de Zonen van Hermann. (Kijk: zo hadden we dus ook kunnen heten!) De Detmoldse Hermann vonden ze blijkbaar teveel een soort softie. Want hun ruim 30 meter hoge versie – in de VS in zijn soort alleen overtroffen door het pas 11 jaar latere Vrijheidsbeeld – ziet er duidelijk een stuk weerbaarder uit.

Arminius maakte hiermee in Amerika furore als Herman the German.

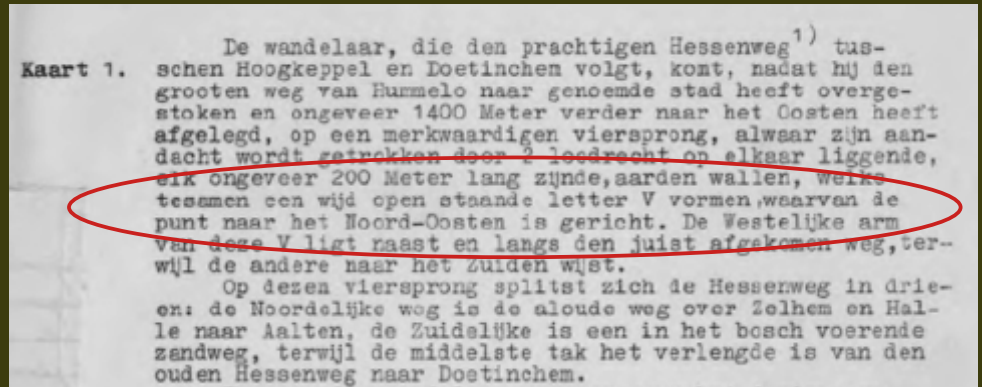
Maar ook in Nederland sprak Arminius tot de verbeelding. Eén van de opmerkelijkste varianten daarvan is het nabij gelegen dorpje Varsseveld. Dat oorspronkelijk eigenlijk Varusveld zou hebben geheten. Want het zou ooit het eigenlijke zomer-basiskamp van Varus zijn geweest. Met daar vlakbij het kamp van zijn Germaanse hulptroepen onder leiding van Arminius, zijnde Hermann - zijnde Harmen in het Achterhoeks. En jawel, het kan geen toeval zijn, vlakbij Varsseveld ligt het dorpje Harreveld. Harmensveld dus. 1+1=2: Varus en Arminius vlogen elkaar niet naar de strot ergens in het Teutoburgerwoud, maar hier onder onze eigenste Usipeetse neuzen in de Achterhoek!

1984: VIV-statue; A18/N18
(Varsseveldse Industriële Vereniging
of Varus in Varsseveld)

Blijf staan en hoor, voorbijganger, dat op deze plek
in het jaar 1937
de waarheid van de nederlaag van Varus
geopenbaard is, die
15 eeuwen verborgen was
(Keizerskroon, Apeldoorn)

36. Neelie

Want waarom anders zou een serieuze bestuursmevrouw als Neelie Smit-Kroes in 1985 dit Romeinse monument zijn komen onthullen? Jullie kennen het misschien wel: het staat in de oksel van de A18 en de N18 bij – jawel – het Varsseveld van Varus.

Ene meneer Muller heeft daar in 1937 al een boekje over geschreven, gedrukt bij de firma Misset.

De Vasuslag was Mullers specialiteit. Gebaseerd op oudere berichten over de ware aard van Varsseveld reconstrueerde hij de route die Varus, Arminius en Germanicus zouden hebben afgelegd.

Zijn vrienden moedigden hem aan om de verkondiging van de ware toedracht niet alleen voor hen te bewaren, maar die meer wereldkundig te maken.

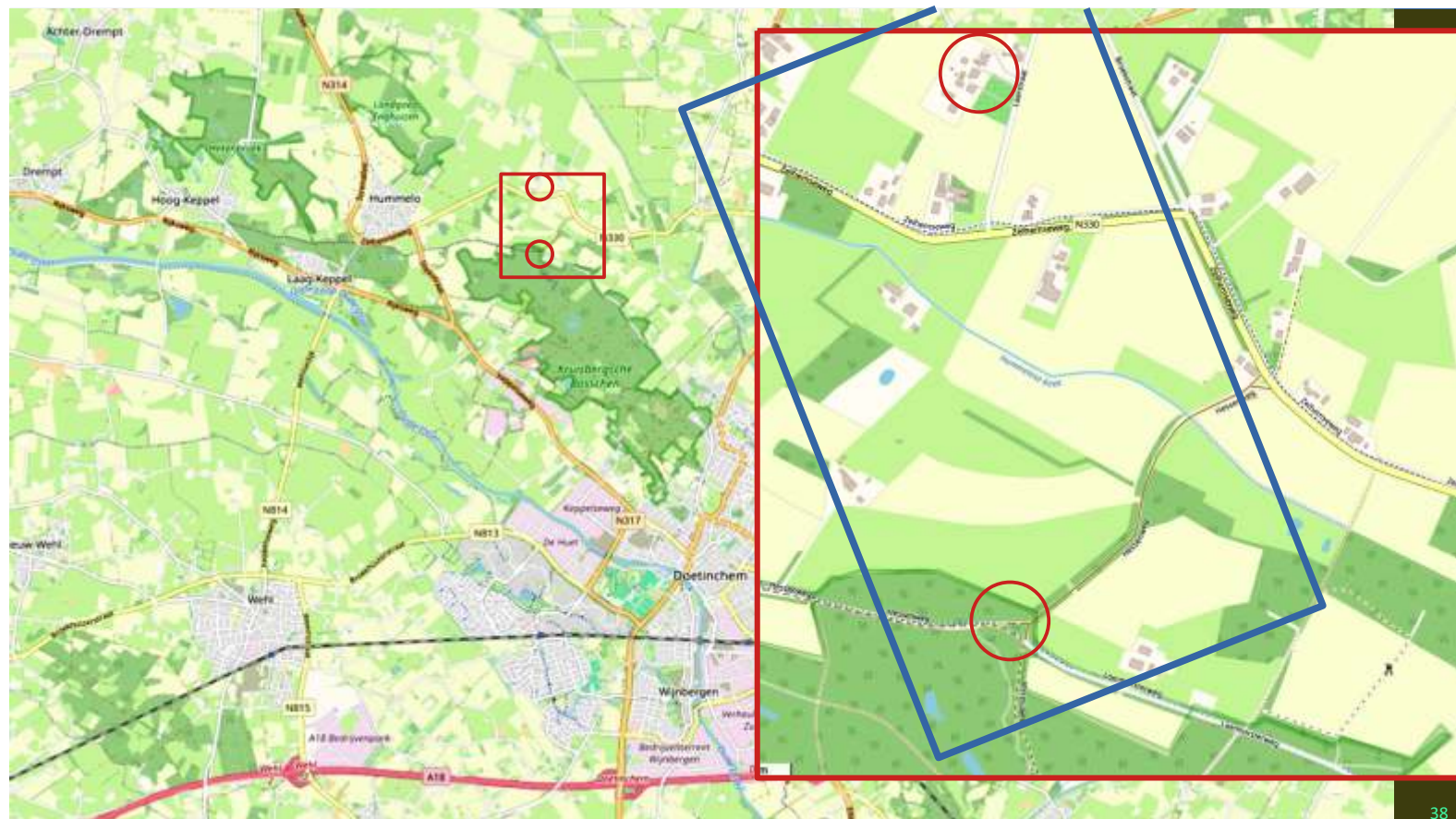
Om hem te motiveren vroegen ze de uitbater van hun stamcafé of zij alvast een ereplaquette mochten ophangen ter herinnering aan zijn ontdekking.

Die zien wij hier.

*Blijf staan en hoor, voorbijganger, dat op deze plek
in het jaar 1937
de waarheid over de nederlaag van Varus
geopenbaard is, die
15 eeuwen verborgen was*

Ik heb navraag gedaan, maar in het café hangt 'ie niet meer. Het plaatje heb ik uit een geschiedenisboek over Apeldoorn. En de uitgave van Misset heb ik ook niet kunnen vinden. Maar ik heb – leve internet – wel een PDF van een typoscript. Dus wie met hele andere ogen onze omgeving wil bekijken, kan ik het bestand mailen.

Muller beschrijft in dit stukje tekst hoe het de wandelaar moet opvallen dat de Hessenweg in de Kruisbergse bossen op een gegeven moment tussen twee aarden wallen loopt die uitkomen op een merkwaardige viersprong waar de wegen een openstaande letter V vormen richting het noordoosten.

37 (genummerd als 38). Bij de tuin van een medelid

Minstens voor één lid van ons is dit allemaal geen nieuws. Hij moet bij het tuinieren inmiddels zijn schuurtje afgeladen hebben met archeologische vondsten. Want volgens Muller vond de beroemde Varusslag zo’n beetje bij hem in de tuin plaats. Namelijk in de Kuisbergse bossen, tussen de voormalige gevangenis en het Wapen van Heekeren.

We zien de Kruisbergse bossen tussen Doetinchem en Hummelo. In het kleine rode vierkant twee rode cirkels. De bovenste is de tuin van hem, de onderste is het kruispunt met de V-vorm, die Muller beschrijft. In de uitsnede daarnaast is dat iets beter te zien. De beide rode cirkels geven hetzelfde aan. Maar ze liggen nu in een blauwe rechthoek. Die geeft de maat aan, van wat het kamp van Varus ongeveer zou zijn geweest. We zien dan dat zijn huis binnen dat kamp had gepast.

Al hij bij het schoffelen nog een keer een geraamte zonder hoofd aantreft, dan weten we dus dankzij Muller wie dat is.

Foto van 're-enactment' van de Varusslag: lijkt wel het Kruisbergse bos.

Hessenweg met wallen aan weerszijden

Varus-eiland?

38 (genummerd als 37). De Kruisberg

Archeologen zijn het er inmiddels redelijk over eens dat de Varusslag bij Osnabrück in het buurtschap Kalkriese heeft plaatsgevonden. En niet in het Teutoburger Woud, dat pas begin 19^e eeuw expres zo hernoemd werd, maar er 50 kilometer naast ligt.

Toch zijn er meer theorieën. Waaronder dus die van Muller. Overigens met weinig aanhangers. Maar het blijft leuk – of in ieder geval ik vind het leuk – om aan de hand daarvan je eigen omgeving met andere ogen te bezien.

Links zien we een zogenaamde re-enactment. Dat doen ze bijvoorbeeld ook bij Groenlo: het naspelen van de Slag bij Grol. Vooral het landschap trof me. Dit lijkt sprekend op de Kruisbergse bossen. Dus daar is al verder geen fantasie meer voor nodig. Iets meer fantasie is er al nodig om in deze twee wallen langs de Hessenweg de engte te zien waartussen de tienduizenden Romeinen klem zaten toen Arminius met zijn – eveneens tienduizenden – Germanen ze in de flanken aanviel.

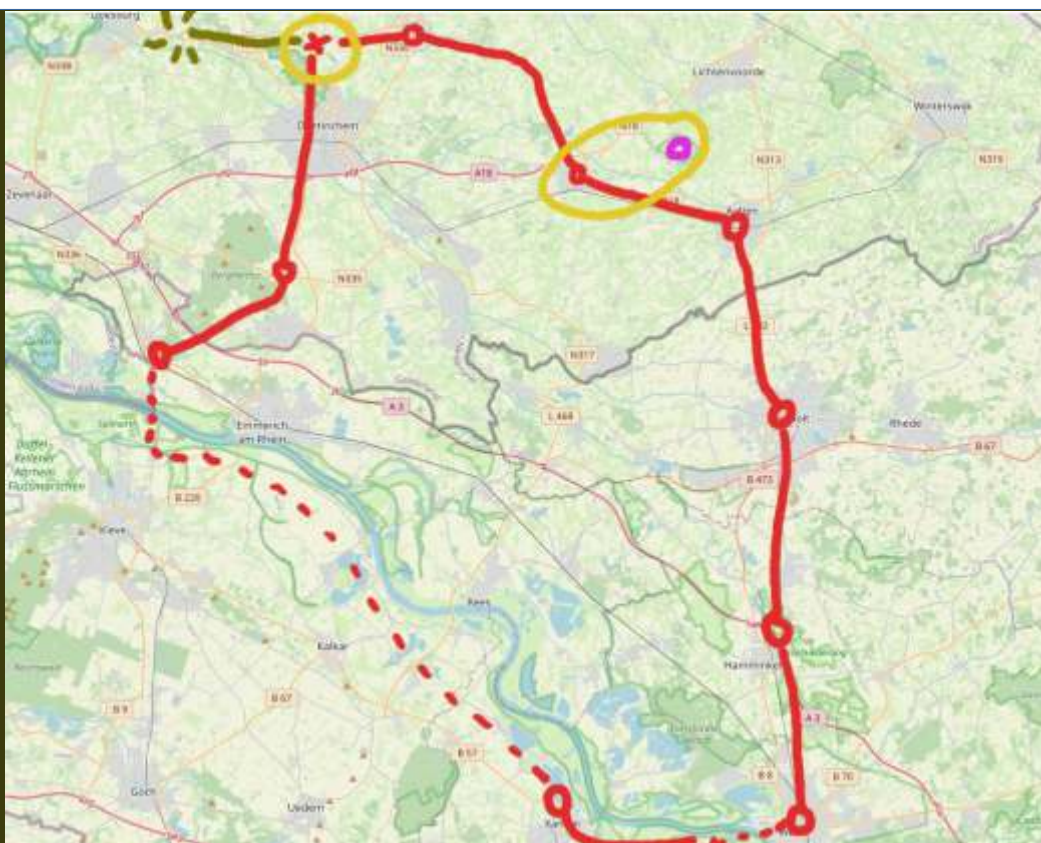
En toch wel een beetje mythisch wordt het, als we naar dit eilandje kijken, pal achter de voormalige gevangenis. Zoals ik vertelde vond Germanicus in het jaar 15 de locatie van de Varusslag terug. Op dia 28 zagen we hoe de aarde er bezaaid lag met de resten van mensen en dieren. Tot in de bomen hingen de door Germanen rondgeslingerde schedels.

Ondanks het Romeinse bijgeloof dat je niet moet hannesen met de doden, gaf Germanicus de opdracht om massagraven te maken waar alle resten fatsoenlijk in opgeruimd werden.

En op de plek waar Varus zelfmoord had gepleegd – en de lijkenlaag het dikst was – liet hij een grafmonument bouwen.

Waar dit eilandje achter de Kruisberg misschien wel een restant van is.

Maar nu draaf ik misschien zelf wat te ver door.

De 'Mullerroute'

39. Laatste kaartje

Hier nog even een laatste kaartje. Uit het verhaal van Muller heb ik geprobeerd te reconstrueren hoe hij zich dat dan allemaal voorstelde. De kern van zijn betoog is eigenlijk dat hij al die campagnes onvoorstelbaar vindt. Allemaal veel te moeilijk en te ver.

Hier zien we de min of meer vaste route die volgens hem voor de Romeinen veel beter te doen zou zijn geweest. Vanuit Vetera/Xanten de Rijn over naar Wesel, Hamminkeln, Bocholt, Aalten – dan in de grote gele cirkel de zomerkampen Varusveld en Harmensveld – en terug over Zelhem... .. even flink knokken in de Kuisbergse bossen bij het kleine gele rondje... en dan vlug naar huis over Zeddam en Elten.

Hoe dan ook, de ware toedracht is inderdaad eigenlijk onvoorstelbaar. De inspanningen, afstanden, investeringen, de immense aantallen doden – letterlijk en figuurlijk ontelbaar – en het resultaat: dat de Romeinen de rechterkant van de Rijn nooit zouden veroveren.

Jetzt iss
aber mal
Schluss!

Arminius
Ari
Herman(n)
Harmen

Caesar

Augustus

Agrippa

Drusus

Tiberius

Germanicus

Caligula

40. Alle koppen nog even op een rij

Hier nog even de hoofdrolspelers op een rij, tegen de achtergrond van de nog altijd onverstoort voorbij stromende Rijn. Alleen van Varus 'de mislukte' kon ik geen marmeren buste vinden. Dit is een portret op een muntje, dat hij liet uitdelen om zijn populariteit te versterken. Het heeft niet veel mogen baten.

En ook zijn verlies heeft een status gekregen die eigenlijk teveel eer is. Augustus zou door Varus besloten hebben dat de Rijn de grens zou blijven. Maar nog in het jaar voor zijn dood klopte hij zich op de borst zijn rijk tot aan de Elbe te hebben uitgebreid.

En ook daarna deden Tiberius en Germanicus toch echt nog wel serieus hun best die borstklopperij waar te maken. Zelfs de getikte Caligula kwam daarom nog helemaal hierheen.

Maar ook al was Arminius toen al dood, hij bereikte niets.

Evenmin als onze onterechte naamgenoot keizer Marcus Aurelius Probus.

En bij hem is de cirkel rond voor vandaag.

Ik hoop dat ik jullie even aan de Usipeetse onderbuik van onze beschaving heb kunnen laten ruiken.

En de grootste dwarsligger rond het jaar nul - onze eigenste Ome Ari – weer even in herinnering heb mogen roepen!

... Dank voor jullie aandacht! ...

Bronnen

Internet is dankbaar gebruikt voor de illustraties, die op vele sites beschikbaar zijn.

Ook voor de tekst is veelvuldig gebruik gemaakt van internet, waarbij het onvolprezen wikipedia.org de zeer gewaardeerde rode draad vormde.

Geraadpleegde **boeken** o.a.:

- Caesar in de Lage Landen, T. Buijtendorp, Omniboek
- Die Römer in Germanien, R. Wolters, CH Beck
- Die Römische Kaiserzeit, A. Eich, CH Beck
- Drusus in de Betuwe, L. Lammen, AMBO
- Gedenkschriften van den Gallischen Oorlog, Julius Caesar (vertaling J.J. Doesburg), W.J. Thieme & Cie.
- In moerassen & donkere wouden, Tacitus (vertaling V. Hunink), Atheneum-Polak & Van Genneep
- Nederland in den Romeinschen tijd n(2 delen), A.W. Byvanck, E.J. Brill
- De slag in het Teutoburgerwoud, A.D. Muller, (PDF typoscript, Koninklijke Bibliotheek), Misset (?)
- Van Troje tot Tiberius, V. Paternus (vertaling V. Hunink), Atheneum-Polak & Van Genneep
- Varus, Varus! L. Walther, Reclam

Enkele relevante **musea** redelijk in de buurt:

- Zevenaar, Liemersmuseum, Turmac Cultuurfabriek
- Nijmegen, Museum Valkhof
- Utrecht - De Meern, Castellum Hoge Woerd
- Haltern am See, LWL-Römer museum
- Kalkriese - Bramsche, Museum und Park Varusschlacht
- Keulen, Römisch-Germanisches Museum